

Vlad MISCHEVCA

DIN CULISELE DIPLOMATICE ALE SEMNĂRII TRATATULUI DE PACE DE LA BUCUREȘTI: ROLUL LUI MANUC BEY

Sub presiunea factorilor externi, principalul dintre aceștia fiind pericolul iminent al războiului cu Franța, Cabinetul de la Petersburg a fost constrâns să-și tempereze pretențiile finale. În ajunul semnării Păcii de la București, Sublima Poartă se afla sub presiunea atât din partea dușmanului său – Rusia, cât și din partea aliaților – Franța, Marea Britanie și chiar din partea țărilor neutre, cum ar fi fost Suedia, deoarece Marile Puteri ale Europei încercau să atragă Imperiul Otoman în tabăra lor, în vederea unui inevitabil război franco-rus (declanșat de curând, în iunie 1812). Agentul rus Manuc Bey și desigur Dimitrie Moruzi, membru al delegației otomane de negociere a Tratatului de pace de la București, au fost importanți *informatori secreți* ai rușilor (divulgând instrucțiunile pe care le primeau plenipotențiarilor turci, relatând despre intențiile sultanului față de pretențiile teritoriale ale Curții ruse și promovând interesele ei politice), fiind stimulați cu promisiuni și recompense materiale. Însă, nu moruzeștii sau Manuc Bey se fac vinovați de anexarea Basarabiei. Curtea de la Petersburg, fiind presată de pericolul unui război cu Franța, de opunerea Marilor Puteri occidentale realizării planurilor sale expansioniste în sud-estul Europei și Caucaz, precum și de rezistența diplomației otomane și-a redus esențial pretențiile teritoriale¹.

În urma unui set întreg de premise geopolitice, printre care este și problema malonestității diplomației ruse (care a exploatat din plin *factorul fanariot* și cel al *diplomației secrete*), negocierile s-au finalizat cu încheierea, la 16 (28) mai 1812 (în incinta *Hanului lui Manuc* din București), a Tratatului de pace ruso-turc².

Astfel, pe lângă factorii de ordin geopolitic, ce au marcat negocierile ruso-otomane, au existat și anumite condiții interne ce au influențat, direct sau indirect, semnarea păcii. În contextul dat, e necesar de menționat un factor ce a avut impact, după cum susțin unii istorici, în

¹ Vezi: Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, Prefață de Demir Dragnev, București, Brăila, 2016, pp. 202-252.

² Vezi articolele Tratatului de pace integral: Vlad Mischevca, *Anul 1812 în destinul neamului românesc. (Anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus)*, ed. a 3-a, rev. și adăugită, Chișinău: Litera, 2018, pp. 159-187.

mod nemijlocit asupra tratatelor și încheierii Păcii de la București. Este vorba despre ce au observat martorii oculari ai acelor evenimente – Al. Langeron și P.V. Ciceagov, în special în timpul convorbirilor bilaterale de la Slobozia, Giurgiu, Iași, apoi București. Concluziile pe care cei doi militari ruși le trag cu referire la încercările de soluționare a conflictului dat oglindesc atmosfera de intrigă, indecizie și trădare care le-a patronat¹. După cum consemnase generalul rus Langeron: „plenipotențiarilor turci se arătau în politică mai tari decât ai noștri: Galib Efendi și prințul Moruzi (Dimitrie – *n.n.*) erau capete diplomatice mai pricepute decât ale lui Italinski și Sabaneev”². Iar „reis efendiul Galib,... a fost unul dintre cei mai de treabă, educați și inteligenți oameni pe care i-am întâlnit printre turci”³.

Istoricii au constatat că, într-adevăr, unul din actorii mai puțin developați ai evenimentelor legate de Războiul Ruso-Turc din 1806-1812, implicați în acțiunile politico-diplomatice, care au făcut trafic de influență asupra negocierilor ruso-otomane a fost influentul și bogatul armean Manuc (Emanuel) Mirzaianț (existând diferite variante ortografice ale numelui său: Mirzaian, Mârzaian, Manuc bei ș.a.), cunoscut în epocă cu numele de *Manuc Bey*⁴.

Manuc Bey (1769-1817) a fost cunoscut inițial ca un negustor de origine armeană de la sud de Dunăre și a sfârșit fiind cavaler al ordinului Sf. Vladimir (gradul III), consilier de stat al Rusiei (echivalând cu gradul de general), informator al diplomației ruse, bancher și latifundiar cu ambițioase planuri economice în Basarabia. Pentru activitatea sa în Țara Românească, i s-a acordat rangul de serdar (1802) și paharnic (1803). Către 1808 construiește la București renumitul său han, compus din subsol, parter și etaj. La subsol se găseau 15 pivnițe boltite; la parter se

¹ G. Penelea, *Țările Române în timpul războiului din 1806-1812 văzute de ofițerii superiori ruși A. de Langeron și P.V. Ciceagov*, în „Revista de Istorie”, 1988, 41/7, p. 679.

² Hurmuzaki, *Documente...*, Vol. III, Supl. I (1709-1812), București, 1889, p. 385.

³ *Записки графа Ланжерона. Война с Турцией 1806-1812 гг.*, в „Русская старина”, т. 133, № 2, 1908, с. 488.

⁴ Siruni H. Dj., *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey*, „Prince De Moldavie”, în „Balcania”, VI, București, MCMXLIII (1943), p. 53; M. Grigoruță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București: Muzeul Municipiului București, 2005, pp. 7, 16-31; Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, în „Tratatul de pace de la București din 1812: 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către imperiul rus”. Materialele conferinței internaționale (Chișinău, 26-28 aprilie 2012), coord., pref.: Sergiu Musteață, Chișinău: Pontos, 2012, pp. 71-82.

aflau 23 de prăvălii, 2 saloane mari, 10 magazii, 16 camere de servitori și bucătari, 4 odăi laterale și un tunel în care încăpeau 500 de persoane; la etaj se aflau 107 odăi pentru locuințe și *cantoare*. În mijlocul curții, pavată cu piatră de râu, se afla o cafenea cu toate dependențele ei și o grădină cu fântână arteziană¹.

Pentru serviciile aduse Imperiului Otoman în 1807, i s-a acordat rangul de *mare dragoman* al Porții (pentru prima oară, această funcție s-a încredințat unui nefanariot), în 1808 – titlul de *bey* (principe) al Moldovei, care s-a dovedit a fi, *de facto*, unul *onorific* (nu a deținut vreo domnie în Principate).

Titlul de „bey”, adică cel de „prinț”, nu i-a fost confirmat în Rusia. Doar urmașii lui Manuc Bey din Basarabia s-au înnobilat” prin încheierea unor mariaje cu descendenți / descendente de vișă aristocratică².

Interesul cercetătorilor față de acest personaj neordinar este unul permanent și de durată lungă. Practic, încă din timpul vieții sale tumultuoase, deși scurtă (moare subit la doar 48 de ani), el a atras atenția contemporanilor săi. Dovadă ne sunt și mulțimea de publicații consacrate vieții și activității vestitului armean. Iar Conferința internațională cu ocazia aniversării a *200 de ani de la moartea lui Manuc Bey Mirzaian (1769-1817)*, organizată de Academia de Științe din Armenia (Erevan, 10-11 iunie 2018) a reiterat necesitatea elucidării diferitelor aspecte ce rămân încă necunoscute sau sunt mitologizate în istoriografie³. O frumoasă expoziție a Muzeului Municipiului București „Manuc Bei, negustor și diplomat”, însoțită de publicarea unui album al exponatelor și documentelor din fondurile muzeului, expuse în 2005, a adus o nouă contribuție la prezentarea acestei originale personalități din trecutul nostru comun⁴.

¹ George Potra, *Istoricul Hanurilor Bucureștene*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 7.

² Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, p. 71.

³ *International Conference on the Occasion of the 200th Anniversary of the Death of Manuk Bey Mirzayan (1769-1817)* (Yerevan, 2018, 10-11 June).

<http://haygithimnadram.am/confsvview.php?id=45&arch=&langid=2> (accesat 13.05.2020)

⁴ M. Grigoruță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București: Muzeul Municipiului București, 2005, pp. 7, 16-31;

Despre biografiile lui Manuc Bey sau autorii care au abordat în treacăt viața și activitatea sa se poate de spus că sunt destui de mulți, din mai multe țări, cu scrieri în limbile armeană, română, rusă, franceză ș.a. Iar o sumară evaluare a unor aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei a făcut-o Valentin Arapu în cadrul conferinței internaționale de la Chișinău „Tratatul de pace de la București din 1812: 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus” (26-28 aprilie 2012)¹.

Primii cercetători ai vieții lui Manuc Bey au fost compatrioții armeni – Mser Mserian (1841), preceptorul copiilor săi și Hevond Hevnanian (Viena, 1852)². Distinsul armenolog Mser Grigorean Mserian (1808-1873) a fost invitat la Hâncești (1836-1848) din Smirna în calitate de profesor pentru fiii lui Manuc Bei. Mai târziu, Mserian a ajuns profesor de teologie la *Institutul Lazarean* din Moscova³.

Ulterior, în perioada sovietică, cercetări documentare au întreprins istoricii A. F. Miller, J. S. Fanian ș.a. care au publicat în monografii și reviste de specialitate un șir de documente și studii despre Manuc Bey⁴.

În România despre Manuc Bey, în mai multe rânduri, au scris diferiți cercetători, printre care se evidențiază opera lui Gh. Bezviconi⁵. O biografie de referință rămâne studiul monografic al lui Bezviconi „Manuc Bei”, apărut la Chișinău în 1938 (ediția a II-a) și republicat de mai multe ori. Iată sumar cine a fost, în opinia cunoscutului istoric basarabean, Manuc Bey – acest „colos al Orientului Apropiat... reorganizator al orașelor Bulgariei, dragoman și bei al Sublimei Porți; cămăraș, paharnic

¹ Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, pp. 71-82.

² Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț*, trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București, Ararat, 2012. 231 p.

³ Gh. Bezviconi, *Manuc-Bei*, ediția a II-a, în „Din trecutul nostru”, anul VI, nr. 54-55, Chișinău, martie - aprilie 1938. Ediție istorică dedicată memoriei mult regretatei Sofia Bezviconi, p. 47.

⁴ А.Ф. Миллер, *Мустафа паша Байрактар. Османская империя в начале XIX века*. Москва-Ленинград, 1947. 508 с.; Дж. С. Фаньян, *Новые документы о Манук-бее*, в «Вестник архивов Армении», 1983, №3, сс. 75-78; Дж. С. Фаньян, *Манук-бей и его дипломатическая деятельность*, в «Вестник архивов Армении», 1974, №4.

⁵ Gh. Bezviconi, *Manuc-Bei*. Ediția a II-a, în „Din trecutul nostru”, an. VI, nr. 54-55, (1938), 56 p.; Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947; Gheorghe G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962.

și bei în Moldo-Vlahia, salvator al sârbilor și al Bucureștilor, făuritor al Tratatului de pace de la București, prinț al armenilor la congresul din Viena, Excelență și Cavaler în Rusia, onorat de împăratul Alexandru I...¹. I...¹. De curând impresionantul studiu al lui Gh. Bezviconi a revăzut lumina tiparului (după lungi decenii de așteptare) la editura „Zamca”². Ediția îngrijită de Marius M. Șolea este o lucrare indispensabilă, constituind o contribuție și un reper istoric de neocolit pentru biografia vestitului armean și epoca sa, rămânând o lectură obligatorie. Scrisă într-un limbaj foarte accesibil, cartea este însoțită de prețioase anexe, de fotocopii ale scrisorilor sale și alte fotografii³.

O altă cercetare solidă rămâne a fi cea a lui Ștefan Ionescu (în pofida abordărilor marxiste caracteristice epocii în analiza dezvoltării economice a Țărilor Române), care pentru cartea sa a folosit izvoare narative, cronici și documente diplomatice⁴. Iar cel mai versat istoric al armenilor, pe bună dreptate, a fost orientalistul H. Dj. Siruni, care a lăsat diverse studii editate și inedite despre istoria perioadei în care a trăit acest om de afaceri și abil diplomat, precum se prezintă Manuc Bey⁵. Mai Mai nou, prezintă interes articolul Ștefaniei Costache despre activitatea economică și politică, proiectele de reformă ale bogatului armean⁶; studiul consacrat Bucureștiului în perioada Păcii de la 1812, semnat de

¹ Gheorghe Bezviconi, *Manuc Bei*, ediția a II-a, în Bezviconi, Gheorghe. *Profiluri basarabene* [în 2 vol.] / Text sel. și îngr. de Mihai Papuc; pref.: Florin Faifer, vol. I, Chișinău: Știința, 2017 (Colecția: *Pagini despre Basarabia*), p. 223.

² Gheorghe Bezviconi, *Manuc Bei*, ediție îngrijită de Marius Marian Șolea, București: Editura Zamca, 2011.

³ După cum relatează Eduard Antonian – manuscrisul despre Manuc Bei Mirzaian (care a fost citit în cadrul unei Comunicări ținute la Secția de Istorie Modernă și Contemporană a Institutului de Istorie al Academiei RPR în 1951) a fost donat tot în 1951 Bibliotecii Comunității Armene din București. A fost (re) descoperit în Arhiva Bisericii Armene din București (o copie xeroxată se găsea și în Arhiva ziarului *Ararat*) și tipărit la editura *Zamca*. <https://www.araratonline.com/destinul-lui-manuc-bei-sau-analiza-lui-gheorghe-bezviconi/>

⁴ Ștefan Ionescu, *Manuc Bei: zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1976. 209 p.

⁵ *Munca unui savant armean în România: Hagop Djololian Siruni*, București Editura Biblioteca: Bucureștilor, 2008; Siruni H. Dj., *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey*, „*Prince De Moldavie*”, în „*Balcania*”, VI, București, MCMXLIII (1943), pp. 53-100.

⁶ Ștefania Costache, *Afaceri private, cârmuire imperială și modernizare: un proiect de reformă la frontiera dunăreană ruso-otomană, 1800-1817*, în „*Arhiva Moldaviei*”, Supliment I, 2014, pp. 77-96; Idem, *From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the career of an Ottoman-Russian Middleman at the beginning of the 19th century*, în „*Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Makale Geliş Tarihi*” / *Makale Kabul Tarihi / Sayı III/1 – Temmuz*, 2017, pp. 23-43.

Ana-Maria Lepăr¹; abordarea cercetătorilor turci Silvert Malhasyan și Aysel Yıldız a temei „Manuk Mirzayan Bey, zaraful lui Alemdar Mustafa Pașa”, care ne prezintă, pe lângă viața lui aventuroasă, oamenii cu care interacționează – figuri extrem de importante și colorate. La fel ca și Manuc Bey, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa și mai ales Alemdar Mustafa Pașa, s-au ridicat în provincii și au devenit actori politici importanți nu doar la nivel local, ci și în tot Imperiul, aceștia fiind în fruntea acestei liste².

La Chișinău diverse subiecte din viața și activitatea lui Manuc Bey au fost abordate de către un șir de cercetători: Ion Varta (publică un document inedit din Arhiva Politicii Externe de la Moscova, *AVPRI*), Alina Felea (aprofundează cercetarea genealogiei familiei urmașilor lui Manuc), Valentin Arapu (prezintă o succintă trecere în revistă a istoriografiei despre activitatea lui diplomatică), Iurie Colesnic (expune o sinteză a vieții lui Manuc Bey sub forma unui eseu biografic), V. Tarnakin și T. Soloviova (abordează perioada activității din Hâncești a familiei Mirzoian și istoricul conacului – palat) ș.a.³. Nicolae Dabija, într-un eseu publicat *online* – consacrat lui Manuc, afirmă că moldovenii „din cauza lăcomiei și trădării lui Manuc-Bei – au cunoscut două sute de ani de calvar, care din păcate mai continuă”⁴.

Recent au apărut noi cărți în limba rusă, scrise de autori armeni despre prințul Manuc Bey – V.G. Tunean, Gohar Rshtuni ș.a. Istoricul din Erevan V.G. Tunean a folosit șase dintre cele mai mari arhive ale Moscovei, două din Sankt Petersburg, două din Armenia, inclusiv arhiva *Matenadaran*⁵. Este implicată o gamă largă de publicații de acte și

¹ Ana-Maria Lepăr, *Bucharest during the Peace of 1812*, în „Hiperboreea Journal”, vol. 2, no. 2 (2015), pp. 122-132.

² Silvert Malhasyan, Aysel Yıldız, *Bir Rahibin Kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın Sarrafı Manuk Mirzayan Bey*, în „Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi”, Sayı III/1 – Temmuz, 2017, pp. 123-172.

³ Ion Varta, *Manuc Bei despre situația Basarabiei la 1815*, în „Patrimoniul. Revistă de lectură istorică”, nr. 3, Chișinău, 1991, p. 6-14; Alina Felea, *Câteva date despre urmașii lui Manuc Bey (sec. XIX - înc. sec. XX)*, în „Tyragetia”, s.n., vol. IV [XIX], nr. 2, 2010, p. 187-202; Valentin Arapu, *Aspecte istoriografice controversate privind activitatea diplomatică a lui Manuc Bei*, pp. 71-82; Iurie Colesnic, *Manuc-Bei, o figură a istoriei noastre naționale pe care trebuie s-o cunoaștem neapărat*, în *Basarabia necunoscută. Ediție în trei volume*, vol. I, Chișinău: Cartier, 2019, pp. 11-29; Владимир Тарнакин, Татьяна Соловьева, *Бессарабские истории. Ист.-краеведческие журналистские расследования*, Кишинэу: Pontos, 2011, сс. 167-172 (*Несбывшаяся мечта князя*).

⁴ <https://www.facebook.com/nicolae.dabija.9> (accesat 26.08.2020)

⁵ В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани создания*. Ереван: Чартарагет, 2019. 172 с.

documente de arhivă, memorii și literatură științifică, deși, încercând să contrapună unor mituri demult formate fapte veridice istorice, autorul preamărește rolul lui Manuc, considerându-l „coautorul tratatului de la București”, elogiindu-l excesiv în ipostaza sa de „patriot armean”¹. Scriitoarea Gohar Rshtuni (Гарибян Гоар Хачатуровна) a publicat cartea sa „Prințul armean Manuc Bey”, concepută ca o lucrare literară, deși suficient de bine documentată, în care descrie romanțat întregul Război Ruso-Turc din 1806-1812, cu toate personajele, de la împărați, sultani și comandanți șefi, la consuli, ambasadori și rezidenți sub acoperire ai imperiilor europene, ruși și otomani².

Literatura beletristică românească, de asemenea, s-a preocupat în mod repetat de figura reliefată a lui Manuc Bey Mirzaianț oferind câteva romane istorice: „Manuc” scris de Victoria Comnea (prefațat de Bogdan Crețu), apărut la editura din Iași Polirom în 2006; urmat de „Alexandropol – orașul lui Manuc Bey”, de aceeași autoare (apare la editura Eikon în 2016); în 2017 editura Polirom publică romanul „Hanul lui Manuc”, de Simona Antonescu³. Bineînțeles, autoarele rămânând în mreaja ficțiunii, la o altă scară a istoriei, în aceste romane mai pregnant decât orice ne interesează factura politică a timpurilor, jocurile politice europene și reflexia lor asupra teritoriilor românești, care sunt analizate minuțios și prezentate viu și articulat⁴.

Astfel, putem constata că negustorul, zaraful și diplomatul poliglot Manuc Bey a beneficiat de o bogată bibliografie istorico-literară, nelipsind și ficțiunea, din care se vede lesne că a exercitat, de cele mai dese ori din umbră, acțiuni politico-economice cu un impact asupra evenimentelor derulate în Principatele Române, Rusia și Imperiul Otoman. Totodată, rămân încă destule aspecte mai puțin cercetate și multe documente neexplorate, care ar reîntregi cunoașterea acestei figuri complexe și

¹ *Ibidem*, pp. 67, 146.

² Гоар Рштуни, *Армянский принц Манук бей: документально-историческое повествование*. Ереван: Лусакн, 2010, 347 с.

³ Victoria Comnea, *Manuc*, Prefață de Bogdan Crețu, Iași: Polirom, 2006. 396 p.; Idem, *Alexandropol – orașul lui Manuc Bey*, București: Eikon, 2016. 258 p.; Simona Antonescu, *Hanul lui Manuc*, Iași: Polirom, 2017. 572 p.

⁴ Vezi recenzia celor trei romane de Mihai Stepan Cazazian (2018) <https://www.araratonline.com/recenzie-trei-romane-cu-manuc%EF%BB%BF-bey/> (accesat la 30.12.2021)

controversate¹. În cele ce urmează, vom evidenția doar unele laturi ale activității diplomatice a lui Manuc Bey legate de semnarea Tratatului de pace ruso-turc de la 16/28 mai 1812, în contextul traficului de influență.

În ajunul declanșării Războiului ruso-turc din 1806-1812 Constantin Ypsilanti l-a implicat pe Manuc în afacerile politice și l-a susținut în demersurile sale nemijlocit la Petersburg, caracterizându-l drept „o persoană utilă pentru interesele principatului meu și îndrăznesc să afirm că și pentru cele ale majestății sale” Manuc Bey a devenit supus rus în luna mai 1806, fiind ajutat de Constantin Ypsilanti și Ipolit Bolkunov (consulul Rusiei la Iași). Astfel, el primise în mod secret un *pașaport* de supus al Imperiului Rus pe numele lui „Manuc Mardirosov din Erivani”, ceea ce însemna că automat se afla sub ocrotirea Rusiei². În octombrie 1807, Manuc a fost numit *mare dragoman* al Porții, iar în septembrie 1808 a obținut „demnitatea de bei sau principe al Moldovei”³. După cum avea să scrie însuși Manuc mai târziu: „Toate aceste servicii ale mele le cunoștea foarte bine sultanul Mahmud II (1808-1839, – *n.n.*), care a poruncit atunci marelui vizir ca să-mi fie conferit titlul de domn (*bey*) al Moldovei și al Țării Românești, și o să fiu numit Manuc bey, deoarece, a spus, i-am decernat onoarea beyatului..., guvernul turc mi-a conferit titlul de dragoman al Porții, care se cheamă *Divan-i humayum tergi manligi*, și la turci este un rang corespunzător celui pe care îl au pașalele cu 2 tuiuri, adică rangul de locotenent general, și am fost însărcinat cu politica europeană și mi s-a dat permisiunea deplină ca să deschid corespondența ambelor părți, adică a turcilor și a rușilor, pentru a executa imediat cele necesare. Și astfel, în aceste vremuri, am adus pe toate căile serviciile mele în folosul Imperiului rus...”⁴.

A făcut parte din societatea politică secretă numită „Prietenii din Rusciuk”, în fruntea căreia se afla Mustafa Pașa Bairaktar (1765-1808).

¹ Să amintim, cel puțin, Fondul *Siruni-Djololian Hagop* din Arhivele Naționale de la București. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale. Biroul Arhive Medievale. Fonduri personale și colecții, Inventar nr. 2125.

² А.Ф. Миллер, *Мустафа паша Байрактар. Османская империя в начале XIX века*. Москва-Ленинград, 1947, с. 201.

³ Gheorghe G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962, p. 187.

⁴ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg*, trad. H. Dj. Siruni, în „Ararat. Periodic al Uniunii armenilor din România”, anul XX, nr. 11 (416), 1-15 iunie 2009, pp. 12-13.

Creată la Rusciuk (Ruşçuk, Ruse din Bulgaria) în 1807, organizația urmărea scopul să îndrepte Imperiul Otoman pe calea modernizărilor europene.

Iar când Mustafa Bairaktar devine *mare vizir* (28 iulie 1808) și „a început să caute o pace cu Rusia, fără mijlocirea altor state”, abilul armean a fost însărcinat să facă pregătirile necesare în această privință și să intre în corespondență cu prințul Al. Prozorovski, comandantul Armatei de la Dunăre¹.

Prin scrisoarea din 22 septembrie 1808 Mustafa Paşa comunică lui Manuc Bey despre desemnarea înaltului titlu de „Prinț al Moldovei” pentru „serviciile importante aduse Sublimei Porți privind repararea fortărețelor de pe malurile Dunării și aprovizionarea trupelor imperiale”, precum și pentru zelul „arătat în afacerile imperiului...”, titlu care, în atmosfera reală de atunci nu echivala cu cel de *domn* al Moldovei. Judecând după reacțiile ce au urmat acest titlu a fost doar unul „nobilitar”², efemer sau mai bine zis cu consecințe nule. Epistola lui Manuc Bey, din 24 noiembrie 1810, către prințul Hovakim Lazarev (Оваким Лазарев, Lazarean: 1744-1826), păstrată mai bine de două secole în *Arhiva Istorică de Stat din Rusia*, situată în Sankt Petersburg (*Российский государственный исторический архив*. Documentul inedit este scris în limba clasică armeană), oferă astăzi noi date despre viața controversatului Manuc Bey³. Se înțelege clar că el ținea mult la această titulatură otomană de „bey”, deși afirma că: „nici nu mi-a trecut prin minte titlul de domn și de bey. Altfel și până acum atât demnitarii din Rusia, cât și foștii și actualii comandanți șefi și prinții ruși de aici, după cum și acum augustul și milostivul împărat, mă numesc *Manuc bey*”⁴.

Evenimentele care au urmat, legate de uciderea prietenului și ocrotitorului său – Mustafa Paşa Bairaktar, în noiembrie 1808, i-au

¹ *Ibidem*.

² Ștefan Ionescu, *Manuc-bei zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1976, pp. 92-94.

³ Российский государственный исторический архив (РГИА), ф. 880, оп. 5, д. 7, сс. 76–83 (*Письмо Манук-бея Мирзяна Овакиму Лазареву от 24 ноября 1810 г.*, на классическом армянском языке). Scrisoarea fiind tradusă în anii 1960 de H. Dj. Siruni a fost publicată în limba română de Fabian Anton: *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg*, trad. H. Dj. Siruni, în „Ararat. Periodic al Uniunii armenilor din România”, anul XX, nr. 11 (416), 1-15 iunie 2009, pp. 9-14.

⁴ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg*, trad. H. Dj. Siruni, în „Ararat. Periodic al Uniunii armenilor din România”, anul XX, nr. 11 (416), 1-15 iunie 2009, p. 14.

periclitat nemijlocit cariera lui politică¹. Fuge din capitala Imperiului Otoman și se stabilește la București, activând pe lângă comandantul armatei ruse dela Dunăre Al. Prozorovski, care stăruia să-l „atragă către el spre a-și înlesni afacerile sale”². Peste doi ani i s-a conferit ca „un dar împărătesc gradul de cavaler al Sfântului Vladimir clasa a treia, printr-un binevoitor ucaz împărătesc, care este întocmit astfel:

„Domnule Manuc bey,

Multiplele dovezi de devotament ce le-ați arătat statului rus și despre care au raportat comandanții de pe malul Dunării ai oștirilor mele m-au impresionat în mod deosebit; drept răsplată a lor și ca semn al bunăvoinței mele vă confer decorația de cavaler al Ordinului Sf. Vladimir cl. a III-a, pe care v-am trimis-o împreună cu acest decret și poruncesc să o purtați după uzanțele legale. 1810 Mai 20”³.

Cronicarul român Ioan Dobrescu cunoaște bine starea lucrurilor în legătură cu Manuc Bey, descriind despre faptul că: „Iar dumnealui Manuc bei armeanul ce l-au făcut și dragoman în Țarigrad, când au fost în vremea lui Mustafa pașa Rușanul (de Rusciuc – *n.n.*), ce au mers în Țarigrad și s-au făcut cu sila vizir și au schimbat pă împăratu și au pus altul și mare răzvrătire s-au făcut atuncea, și acest Manuc armeanul era împreună cu el și cu al său sfat s-au ars și sfântul Ierusalim. Apoi din pronie dumnezeiască pre acest păgîn l-au omorît acolo ienicerii, iar Manuc au scăpat cu sumă de avuție împărătească din hazna și au venit în București. Apoi după pacea muscalului cu turcul, pe Rahmiz pașa l-au omorât aici la București în malul Colintinii, că și acesta au fost atuncea împreună la Țarigrad, iar pre Manuc, vrînd a-l prinde, au avut știre mai înainte și atuncea când era sa-l prinză au pribegit în țara nemțească și i s-au pecetluit casele⁴.

Totuși, Manuc Bey, în viziunea lui Ștefan Ionescu, „se înscrie, în raport cu marile personalități ale politicii vremii, ca o figură minoră. Însă... prin ingeniozitatea activității lui politice și prin puterea banului, s-a bucurat de prețuirea și încrederea unor mari oameni politici și conducători militari care au determinat mersul istoriei..., (provocând) evenimente, dintre care, unele, au atras consecințe istorice. Și astfel, și numele lui s-a înscris pe scena

¹ H.Dj. Siruni, *Bayraktar Moustapha Pascha et Manouk Bey „Prince de Moldavie”*, în „Balcania”, VI (1943), pp. 86, 88.

² *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg*, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 14.

⁴ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii și articole de istorie”, vol. VIII, 1966, pp. 339-340.

istoriei, dar mai ales în culisele ei...”¹. Manuc Bey „nu era însă un om de convingeri politice sau adeptul unei ideologii. El nu avea idei politice, el avea interese pe care și le realiza cu ajutorul politicii... a fost omul de încredere al turcilor câtă vreme aceștia au fost tari; a devenit omul de încredere al rușilor când a ajuns la convingerea că aceștia vor câștiga războiul; a fost generos cu Divanul muntean pentru a-i câștiga bunăvoința ca să-l primească în țară să-și facă în voie afacerile”².

Locuind în București, confirmă loialitatea sa țarului și recunoaște (în scrisoarea din 24.11.1810) că: „eu, care mă adăpostesc acum sub ocrotirea atotîngrijitorului împărat al Rusiei și știu foarte bine că țările Moldova și Țara Românească vor rămâne de-a pururi ca o parte din puternicul său imperiu, doresc să locuiesc aici, în casa și pe proprietatea mea, pentru întreaga viață, aștept de la milostivirea împăratului binefăcător, ca să mă lase aici, în săracul meu domiciliu, unde zi și noapte ne rugăm, eu și familia mea, pentru fericirea vieții sale și pentru norocul oștilor sale de neînvinși”³.

De remarcat că, în revistele rusești din acea vreme, se prezenta importanța economică și politică a Principatelor Române. Astfel, la 15 iunie 1810, din Odesa, C. Cantacuzino (К. Кантакузин) scria: „Țara Românească (*Валахия*), în ceea ce privește amplasarea și calitatea pământului, poate fi considerată, pe bună dreptate, printre cele mai bune regiuni ale Europei”⁴.

Iar dintr-un alt izvor narativ important, bazat pe documentele din arhiva familiei lui Manuc Mirzaianț, care este, de fapt, biografia acestuia, scrisă de armeanul Mser Mserian după aproape un sfert de veac de la moartea lui Manuc și publicată abia recent în limba română (tradusă din limba armeană de H. Dj. Siruni), desprindem că: „exista o veche și intimă prietenie între Manuc Bey și Galib Efendi, zilnic, cât timp a stat acesta în București, îl vizita sau el pe Manuc Bey, sau Manuc Bey mergea la dânsul. Îndeosebi Galib Efendi, văzând încrederea desăvârșită a lui Kutuzov față de Manuc Bey, spera încheierea unei păci în favoarea ambelor părți, prin mijlocirea lui Manuc Bey. Așa s-a și făcut. Deoarece Kutuzov știa situația precară a Imperiului rus și dorea să încheie el negocierile de pace înainte de a pleca, era dispus să accepte vechile hotare între cele două imperii, adică râul Nistru, și despre aceasta îl înștiințase și pe Manuc Bey. În ce privește pe

¹ Ștefan Ionescu, *Manuc Bei: zaraf și diplomat la începutul secolului al XIX-lea*, p. 197.

² Ibidem, pp. 195-196.

³ *Manuc Bey Mirzaian: Un document inedit aflat în Biblioteca din Sankt Petersburg...*, p. 14.

⁴ «Вестник Европы», 1810, № 13-16, с. 144.

Galib Efendi, care știa situația tulbure de atunci din Constantinopol și neputința guvernului turc de a mai aduna oștiri pentru a reorganiza o nouă armată în locul celei zdrobite de Kutuzov, el divulgase lui Manuc Bey intenția sa de a consimți la întinderea hotarelor Rusiei până la râul Siret¹. Despre oportunitatea acestui hotar pentru Imperiul Rus remarcase și ministrul de război M.B. Barklay de Tolly care i-a scris lui Alexandru I la începutul anului 1812 că: „Dacă această pace ne va oferi granița Siretului, aceasta va fi mai avantajoasă pentru noi, decât dacă chiar am intra în posesia Țării Românești, deoarece această achiziție ne va extinde prea mult forțele militare și va oferi întotdeauna pretexte Austriei și Turciei, două puteri care în circumstanțele actuale ar trebui să fie strâns legate de Rusia”².

În viziunea biografului lui Manuc Bey, acesta „știind astfel ultimele țeluri ale ambelor părți și nedorind să facă privațiuni niciuneia dintre ele, s-a gândit să aranjeze o astfel de pace care să fie acceptată de ambele guverne, fără a respinge condițiile consimțite de delegații respectivi. Și pentru aceasta el a găsit logic ca râul Prut să fie desemnat ca hotar, fiind între Siret și Nistru și, deoarece această soluție era favorabilă și rușilor și turcilor, a fost ușor să împace cele două părți, promițând mai întâi generalului Kutuzov că va stărui să convingă pe turci la o soluție mai bună decât se gândea el, asigurând Rusiei încă o parte până la Prut, pe de altă parte, asigurând pe turci că vor ceda Rusiei mai puțin decât erau ei și că va încerca să convingă pe comandantul rus, pentru un hotar pe Prut. Ambele părți au rămas mulțumite primind mai mult decât doreau. Astfel, pacea s-a încheiat în întregime pe 6 iulie 1812. (...) Nu este de tăgăduit că dacă s-a încheiat pacea, aceasta o datoresc, ambele țări, lui Manuc Bey”³.

Aprecierea rolului acestui personaj mai puțin cunoscut al negocierilor secrete ruso-otomane poate fi completată și cu documentele diplomatice din arhivele rusești și din colecțiile de documente politico-

¹ Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț...*, p. 148.

² *Внешняя политика России XIX и начала XX века („ВПР”).* Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая, 1801-1815, т. VI (1811-1812), Москва, 1962, с. 267 („Si cette paix nous donnera le Seret pur frontière elle sera plus avantageuse pour nous, que si elle nous procurait même la possession de la Valachie car cette possession étendra trop nos forces militaires, et donnera toujours d'inquiétude à l'Autriche et à la Turquie, deux puissances qui dans ces circonstances devraient être étroitement liées avec la Russie.”). *Infra VPR.*

³ Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț*, pp. 148-149. De fapt, schimbul actelor de ratificare s-a produs la 2(14) iulie 1812, la București.

militare editate la Moscova¹. Astfel, Manuc Bey (fiul lui Mardiros Mirzaian (sau Mirzaian) și al Mamilei Hamum Oglu) în 1808, în timpul ascensiunii protectorului său Mustafa Paşa Bayraktar, a devenit dragoman al Porții; după înfrângerea lui Bayraktar a fugit la București, unde a stat din 1809 până la sfârșitul războiului; iar în timpul negocierilor de pace a fost un important intermediar între ruși și turci. Manuc Bey a fost, în același timp, și unul dintre colaboratorii devotați ai principelui Constantin Ypsilanti. A avut relații strânse cu mulți birocrați otomani sau elite provinciale, precum celebrul din acea perioadă Mahmud Abdullah Ramiz Paşa, Mustafa Refik Efendi, Mehmed Emin Behiç Efendi, Hasan Tahsin Efendi, Kadı Abdurrahman Paşa, voievodul valah Alexandru Ypsilanti. În plus, și-a menținut contactele cu unii comandanți și oameni de stat ruși ai Războiului ruso-otoman din 1806-1812, precum generalul Miloradovici și Prozorovski, consulul rus la București Luka Kiriko².

Într-un document scris din Pera în timpul reținerii sale în Turcia, la 20 aprilie 1807, consulul rus Luka Kiriko confirma că Manuc Bey era „un confident al consulatului imperial de la București și mai ales în vremurile tulburi pe timpul lui Mustafa Bayraktar și Pazvantoglu”.³

Ministrul rus de Externe transmitea, la 4 (16) februarie 1812, lui Kutuzov doleanțele expuse de împăratul Alexandru I ca Manuc Bey să fie antrenat *de unul singur* în negocierile secrete cu Galib Efendi, „omitându-i pe toți grecii”, chiar și „pe persoana cunoscută” (în asemenea mod, era cifrat D. Moruzi), deși, până la urmă, decizia finală era lăsată la discreția comandantului suprem al Armatei ruse de la Dunăre⁴. Din scrisoarea lui M.I. Kutuzov, de la 24 aprilie 1811, către N. P. Rumeanțev privind permisiunea sosirii unui oficial turc pentru o întâlnire cu prizonierul Pehlivan-Paşa reiese că aceasta trebuia să aibă loc doar cu scopul clar definit pentru Manuc Bey pentru a iscodi „din conversațiile sale cu el..., să extragă

¹ Vezi: Сборник документов «М. И. Кутузов», Л. Бескровный, т. III (1808-1812), Москва, 1952, сс. 39, 335, 336, 520, 775, 808, 809, 813, 814, 821; VPR, т. VI (1811-1812), сс. 60, 284, 729, 737.

² Silvert Malhasyan, Aysel Yıldız, *Bir Rahibin Kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın Sarrafi Manuk Mirzayan Bey*, în „Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi”, Sayı III/1 – Temmuz, 2017, p. 123.

³ Siruni H. Dj., *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey*, p. 64.

⁴ VPR, т. VI (1811-1812), p. 284.

cel puțin câteva informații despre dislocația forțelor Porții și motivele exacte ale schimbărilor care au urmat în tabăra turcească”¹.

Manuc Bey fiind mediatorul între cele două delegații în timpul negocierilor a livrat cele mai operative informații despre evoluția planurilor otomane. Atestăm că, la mijlocul lunii ianuarie 1812, la întâlnirea sa cu Galib Efendi primul reprezentant turc i-a făcut o propunere de a stabili frontiera de-a lungul râului Prut. La acea dată I.P. Fonton, prin intermediul lui Manuc Bey, a răspuns că consideră inacceptabilă această propunere².

În scrisoarea lui M. I. Kutuzov din 20 februarie 1812 către N. P. Rumeanțev se menționează expres despre *misiunea* lui Manuc Bey care urma să negocieze cu Galib Efendi în privința necesității semnării grabnice a unei păci cu Rusia: „Ghidat de misiva secretă a excelenței voastre din data de 4 a acestei luni, l-am instruit pe Manuc Bey să-l vadă pe kehaia-bei Galib Efendi, să-i comunice sub forma unui mesaj confidențial, explicațiile prezentate în acest scop al beneficiului, pe care Poarta ar trebui să-l dobândească pentru sine de la o grabnică încheiere a păcii și să intre în discuții cu el pe subiectul situației politice a acestei puteri și a pericolelor care o amenință, prezentând toate acele argumente care se conțin în scrisoarea amintită expediată Dvs. Aceasta este o misiune secretă încredințată lui Manuc Bey prin intermediul consilierului de stat Fonton”³.

Șeful delegației otomane, Galib Efendi Mehmed Said, care nu uitase negocierile dintre Rusia și Franța din 1807, nefaste pentru otomani, a fost și mai impresionat de memorandumul lui Manuc Bey, care i-a descris la 24 februarie 1812 că, în cazul unui război între Rusia și Franța, Austria se va alătura acesteia din urmă și-și va cere remunerația datorată din contul posesiunilor turcești. Considerațiile pe care M. I. Kutuzov le-a indicat să îi transmită Manuc Bey primului plenipotențiar turc au fost următoarele: „Din știrile de la Viena reiese clar că războiul dintre Rusia și Franța va începe foarte curând, că Austria a încheiat o alianță cu Franța și ei vor acționa împreună. Dacă presupunem că austrieii vor începe operațiuni militare împotriva rușilor din partea Țării Românești și poate a Moldovei, dacă și francezii se vor alătura lor, atunci, fără îndoială, rușii se vor apăra și se vor retrage în granițele lor pentru a nu fi înconjurați și tăiați de Rusia. Este posibil să presupunem că austrieii și francezii, care ocupând aceste

¹ Сборник документов «М. И. Кутузов», Л. Бескровный, т. III (1808-1812), сс. 335-336.

² *Ibidem*, p. 775.

³ *Ibidem*, pp. 808-809.

regiuni după îndepărtarea rușilor de acolo, le vor retroceda imediat Porții? Desigur, împăratul Napoleon, invitând Austria la alianță, i-a promis o recompensă. Această remunerare nu poate fi în detrimentul Rusiei sau Poloniei, deoarece, spun ei, intenționează să restabilească Polonia în forma sa anterioară. Trebuie să presupunem că va adăuga și Galiția la ea, iar remunerația promisă Austriei ar trebui să crească semnificativ. De unde le va obține? Evident din Turcia. Atunci nu va fi vorba despre atribuirea unor teritorii din deșerturile Asiei sau a unor extinderi nesemnificative de pământ de pe malul stâng al Dunării, pe care rușii îl solicită acum, dar deja ambele maluri ale acestui râu, Serbia, Bulgaria și întreaga lor țară până la Munții Balcani vor trebui să le-o acorde. Indiferent de soarta care se va întâmpla Moldovei, dacă Napoleon va reuși să-și îndeplinească planurile, Țara Românească, despre care sunt cunoscute pretențiile de demult ale Austriei, în niciun caz nu va fi returnată de către aceasta Porții. Însă Austria și-a pierdut toate porturile pe Marea Adriatică și este lipsită de posibilitatea de a desfășura comerțul maritim, care este subiectul regretelor și invidiei sale constante, după toate probabilitățile, va dori să intre și în posesia Varnei. Oare Franța și Austria vor cere imediat aceste concesii de la Poartă, sau vor amâna cererile lor până la reconcilierea definitivă cu Rusia, ținând în mână Moldova și Țara Românească, ce va face Poarta în această situație? Va începe un război cu Austria și Franța, în timp ce încă nu a făcut pace cu Rusia? Dar nu este în stare să facă război cu cele trei puteri. Își va amâna decizia cu privire la concesii până la reconcilierea definitivă a tuturor puterilor sau până la încheierea păcii sale cu rușii? Dar această întârziere va agrava inevitabil situația Porții. Sau va fi de acord cu toate cedările? Și atunci, după ce ai venit să faci pace cu rușii, va trebui să negociezi involuntar cu austriecii”¹.

Ministrul de Externe N.P. Rumeanțev menționase expres că Alexandru I acordase o atenție deosebită scrisorii lui M.I. Kutuzov către ministrul de război din 1 februarie 1812² și-i ordonase lui Kutuzov să-l convingă pe Ahmed Pașa, „că nu vom împiedica deloc dorințele sale ambițioase, indiferent cât de departe ar ajunge”, dacă, după ce se va semna pacea în condițiile cerute de Rusia, „el va obține ratificarea sultanului, fie că

¹ А.Н. Попов, *Отечественная война 1812 года*, т. 1. *Сношения России с иностранными державами перед войной 1812 года*, Москва, 1905, сс. 363-365; Сборник документов «М. И. Кутузов», т. III (1808-1812), сс. XXII, 814.

² Сборник документов «М. И. Кутузов», т. III (1808-1812), с. 791-792 (Documentul nr. 921; a se vedea și documentul nr. 891).

intrând cu armata în capitală, urmând exemplul lui Mustafa Bayraktar, fie că va folosi orice alte mijloace pentru atingerea acestui obiectiv”¹. În concluzia acestei corespondențe secrete, N. P. Rumeanțev i-a cerut lui M. I. Kutuzov să-i informeze pe comisarii turci că ambasadorul austriac la Constantinopol, baronul I. L. Stürmer, a fost decorat cu un ordin de către guvernul său și, în același timp, a primit de la Napoleon 10 mii de „luidori”² drept recompensă pentru eforturile sale de a împiedica încheierea păcii între Rusia și Turcia³.

Astfel, fără a tăgădui influența grecilor fanarioți, în mod special cea a Moruzeștilor, sau a armeanului Manuc Bey asupra procesului negocierilor ruso-turce, bunele oficii ale cărora rușii erau gata să le primească încă la începutul anului 1811, în schimbul posturilor înalte, decorațiilor și moșiilor,⁴ totuși, factorii decisivi ce au determinat semnarea tratatului de pace de la București au fost cei de natură geopolitică. Ministrul de război al Rusiei M.B. Barklay de Tolly avea să-i scrie lui Alexandru I la începutul anului 1812 că: „Pacea cu Turcia este cu siguranță singurul mod de a evita războiul cu Franța, deoarece văzându-ne eliberați pe flancul nostru stâng și pierzându-și influența asupra Turciei, Napoleon nu va dori să se expună riscului în fața forței poporului rus și să înainteze contra tuturor forțelor și resurselor, atât de înțelept desfășurate de maiestatea voastră de-a lungul granițelor noastre. (...) Prin urmare, pacea cu Turcia este primul pas pe care trebuie să-l facem pentru a asigura succesul într-un război împotriva Franței”⁵.

În timpul Războiului Ruso-Turc din 1806-1812 și până în 1817, anul morții sale, Manuc Bey a desfășurat o activitate multilaterală, secretă și complicată de diplomație, afaceri comerciale și politică, care îngreunează identificarea loialităților și ambițiilor sale⁶.

¹ *Ibidem*, p. 821.

² *Ludovic de aur* (în franceză „Louis d’or”) – o monedă franceză de aur. Ultima oară a fost bătută în anii 1792-1793. Către 1785 cântărea 7,65 g.

³ Сборник документов «М. И. Кутузов», т. III (1808-1812), с. 821.

⁴ VPR, т. VI (1811-1812), с. 61.

⁵ *Ibidem*, p. 267 („La paix avec la Turquie est surement le seul moyen d’éviter la guerre avec la France, car nous voyant dégagés sur notre flanc gauche, et perdant son influence sur la Turquie, Napoléon ne voudra pas s’exposer a toute l’énergie de la nation russe, et a toutes les forces et les ressources si sagement déployées par V. M. sur nos frontières. (...) La paix avec la Turquie est donc le premier pas qu’on doit faire pour s’assurer les succès dans une guerre contre la France.”). Raportul a fost citit de Alexandru I la 22 ianuarie (3 februarie) 1812.

⁶ Stefania Costache, *From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the career of an Ottoman-Russian Middleman at the beginning of the 19th century*, în *Tarih ve*

Incontestabil, Manuc a jucat un rol diplomatic important în relațiile dintre Imperiul Otoman și Rusia și în stabilirea relațiilor dintre Bayraktar și ruși, în special în timpul încetării focului. Istoricul Ali Yaycioglu a abordat subiectul legat de „Mustafa Bayraktar și Manuk Mirzayan: Datorii și credit” într-un compartiment aparte al monografiei sale¹. Cercetătorul turc a ajuns la concluzia că, după ce și-a început cariera de comerciant și finanțator armean, Manuc a devenit treptat o figură diplomatică crucială².

Paul Ștefănescu, abordând sumar evoluția extraordinară a destinului acestui celebru armean, consideră că el a îndeplinit „în domeniul spionajului, funcția de agent dublu, servindu-i deopotrivă pe turci și pe ruși”³. Iar unii autori, pornind de la evocările contemporanilor lui spuneau că a fost chiar – *triplu agent* – pentru Rusia, Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic⁴. Cât privește rolul său de „diplomat trădător”⁵, despre care se afirmă că l-ar fi avut în cadrul negocierilor ruso-otomane, deciziile finale oricum au fost luate de sultanul Imperiului Otoman, care putea eventual și să refuze ratificarea Tratatului de pace. S-a afirmat chiar că: „Activitatea lui Manuc Bey rămâne până în prezent un secret în spatele a 7 sigilii. Ministerul Afacerilor Externe al Rusiei și Ministerul Afacerilor Externe al Turciei ascund încă adevărata semnificație și rolul lui Manuc Bey Mirzaian în geopolitica din acea vreme. Dezvăluirea rolului său în relațiile ruso-turce până acum reprezintă un pericol pentru politica regională”⁶.

Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Makale Geliş Tarihi / Makale Kabul Tarihi / Sayı III/1 – Temmuz, 2017, pp. 23-43.

¹ Ali Yaycioglu, *Partners of the Empire. The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, 2016, pp. 97-99.

² *Ibidem*, p. 184.

³ Paul Ștefănescu, *Enigme ale istoriei române*, vol. II, București: Editura Vestala, 2004 (Colectia: *Enigmele Istoriei*), p. 71 („Manuc Bey – agent dublu”).

⁴ Cristian Petru, *Printul Manuc spionul* (10.04.2005) <https://jurnalul.antena3.ro/vechiul-site/old-site/suplimente/editie-de-colectie/printul-manuc-spionul-47262.html> (accesat 14.05.2020)

⁵ Alexandru Moraru, *Manuc-bei: diplomat trădător* (6.06.2010) <http://www.tribuna-basarabiei.ro/2010/06/manuc-bei-diplomat-tradator.html> (accesat 14.05.2020); Anton Moraru, *Un spion rus: Manuc Bei*, în „Literatura și Arta”, nr. 13 (3213), 29 martie 2007, p. 6.

⁶ *Apid*: В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани созидания*, Erevan: Чаргарагет, 2019, с. 14.

Faptul că a fost, cel puțin, un *agent de influență* este confirmat de un șir de documente diplomatice, păstrate în arhivele din România și Rusia și consultate de noi pe parcursul anilor. După Pacea de la București, Manuc Bey primise, de fapt, statutul de rezident al serviciului informațional rus în Balcani, corespondând cu ambasada din Constantinopol prin intermediul scrisorilor cifrate (inclusiv în limba armeană).¹ El utiliza un cod special, știut numai de cei mai apropiați colaboratori ai săi – precum și *Vocabularele convenționale* pentru corespondența sa cu Principatele Române sau cu demnitari ruși (de exemplu – *Craiova* desemnează Viena, *Ploiești* – Franța, *Dragomirești* – Basarabia, *Kretzulescu* – Sultanul Mahmud; *Odesa* – Rusciuc...)².

Astfel, s-a constatat, cu prisosință, că a jucat activ rolul său de *intermediar* în cadrul negocierilor secrete de pace între autoritățile ruse și cele otomane, fiind un agent util al Rusiei, care promova traficul de influență. Reamintim că, pentru serviciile acordate coroanei ruse și la cererile sale repetate din 1805-1806, deja în ajunul declanșării Războiului Ruso-Turc i se eliberase, la 22 mai 1806, pașaportul de *supus al Imperiului Rus*. Iar din acest punct de vedere era și „firesc” pentru noul *cetățean* parvenit al Rusiei, care conta pe sprijinul ei politic și material, să colaboreze prin toate mijloacele cu statul protector, inclusiv prin cele ale serviciilor de inteligență ale epocii. Din multitudinea activităților sale politice și economice, mai mult sau mai puțin edificatoare, pentru noi el a rămas, până la urmă, omul care a zidit celebrul han din București, ce-i poartă și astăzi numele –unde s-a semnat Pacea de la 1812 și al cărei protagonist secret (din culise) a fost la anumite etape ale negocierilor diplomatice.

La 18 octombrie 1812 pleacă, împreună cu Galib Efendi, din București, fiind invitat de *aiarul* (guvernatorul) Rusciukului. Iar în decembrie se întoarce în capitala Țării Românești, unde a fost avertizat de pericolul care-l paște, fapt ce-l face să se refugieze, în aprilie 1813, la Sibiu. În iunie 1813 familia lui Manuc Bey se reunește la Brașov.

¹ В. Г. Тунян, *Манук-бей Мирзаян: грани созидания...*, с. 110; M. Grigoriuță, I. Ioniță, E. Marcu, *Manuc Bei*, București: Muzeul Municipiului București, 2005, p. 31.

² Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț*, trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București, Ararat, 2012, pp. 224-229.

De la Alexandru Hangerli, fostul domnitor al Moldovei, Manuc Bey aflase în ianuarie 1813 că marele vizir, Halet Efendi, 1-a acuzat în fața sultanului. Iar noul domn al Țării Românești Ioan Vodă Caragea chiar și-a amânat plecarea de la Constantinopol, pentru a aștepta firmanul de pedepsire a lui Manuc. Cum însă sultanul a refuzat să-1 semneze, Caragea s-a înțeles cu Halet Efendi să lucreze în acest sens supraveghindu-1 îndeaproape pe Manuc Bey. Mai târziu, în 1816, când Manuc Bey trăia în Basarabia și își făcea alte proiecte de viitor, îi scria lui Alexandru Hangerli: „Nu am să uit niciodată serviciile pe care mi le-ați făcut înștiințându-mă prin scrisoarea din 18 ianuarie 1813, despre complotul organizat împotriva mea de către dușmanii mei...”, menționează în biografia sa Mser Mserian¹. Acesta arată că Manuc a fost trădat de către domnul Caragea Vodă: domnul Țării Românești, care s-a dovedit a fi un fals prieten, în ciuda faptului că spunea deseori despre Manuc că este un amic intim și un mântuitor. El ar fi trebuit să-l anunțe pe Manuc, dacă nu mai înainte, dar măcar în timpul sosirii pașei de primejdia care-l amenința. „Dimpotrivă, el urmărea în ascuns îndeplinirea lucrurilor, neîngrijindu-se cu nimic de Manuc Bey. Se dovedește de la sine că inima lui era plină de răutate.” Există ipoteza ca el să fi urmărit, nu atât uciderea lui Ramiz pașa, cât mai cu seamă pe cea a lui Manuc Bey².

Exact după un an de la semnarea Păcii de la București, A. Italinsky îi scrie din Constantinopol ministrului de Externe N.P. Rumeanțev, la 16 (28 mai) 1813, că: „Este necesar să se reglementeze problema lui Manuc Bey, care s-a retras în Transilvania și vrea să se stabilească în Basarabia. Acest caz este deosebit de dificil, având în vedere faptul că Manuc s-a prezentat constant ca supus turc și a aruncat masca doar în ultima extremă. În plus, Poarta nu a pus problema lui și nu a protestat împotriva aplicării sigiliilor asupra casei sale de către consulul general L. Kiriko și a anunțului că Manuc este

¹ Mserianț, *Istoria vieții lui Manuc Bei Mirzaean*, traducere din limba armeană clasică de H. Dj. Siruni, (mss.). *Apud*: Ionescu Șt., *Manuc bei – zaraf și diplomat*, Cluj-Napoca, 1976, p. 164.

² Mser Mserian, *Istoria vieții lui Manuc Bey Mirzaianț*, trad. din limba armeană H. Dj. Siruni, București, Ararat, 2012, p. 162.

un supus rus, cerând pentru el privilegiile stabilite de *articolul V* din tratat”¹.

Karl Nesselrode i-a comunicat lui A. Italinsky, la 13 (25) iulie 1813, cum că Manuc Bey și-a exprimat dorința de a se stabili în Rusia cu familia și averea sa. Suveranul l-a primit în rândul supușilor săi și a poruncit să i se acorde toată asistența posibilă pentru a-și pune în ordine treburile din Moldova și Țara Românească, pentru ca el să poată să beneficieze de drepturile acordate *emigranților* prin Tratatul de la București².

La 15 august 1813 ministrul rus de Externe acordă pașapoarte de călătorie soției cu copiii lui Manuc Bey, însoțiți de slugile lor, pentru a călători sub protecția imperială din București prin Transilvania spre Rusia³. După refugiul său din Transilvania merge la Viena, unde, la 3 octombrie 1814, primește audiența lui Alexandru I, care-i atribuie titlul de *consilier de stat titular* („действительный статский советник”)⁴.

În aprilie 1815 ministrul de Externe rus informase administrația de la Chișinău că Alexandru I i-a permis lui Manuc Bey – „cunoscut prin loialitatea sa Rusiei”, să se stabilească cu traiul în Basarabia. El se instalează cu familia la moșia sa din satul Hâncești, unde peste puțin timp moare subit, la 20 iunie 1817⁵.

Arhiepiscopul armean Grigor Zackarian descrie într-o scrisoare, datată cu 23 iunie 1817, moartea lui Manuc Bey, care fusese anunțat că prin vecinătatea domeniului său urma să treacă contele Benigsen, comandantul armatei. „În ziua de 20 a lunii, Manuc s-a dus în întâmpinarea contelui Benigsen, a lui Rusevici și Bahmetov și i-a adus

¹ *Материалы к истории Восточного вопроса в 1808-1813 годах*, извлеченные из Архива Императорского Русского Константинопольского посольства В. А. Уляницким, в «Чтения в Обществе Истории и Древностей Российских», Москва, 1901, Книга 4 (199), с. 150.

² *Ibidem*, p. 174.

³ Fondul *Siruni-Djololian Hagop* din Arhivele Naționale de la București. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale. Biroul Arhive Medievale. Fonduri personale și colecții, Nr.1466, f. 12.

⁴ *Consilierul de stat titular* era rangul civil al clasei a IV-a din tabelul de ranguri al Imperiului Rus (1724-1917), dădea dreptul la nobilime ereditară. Corespunzător rangurilor de general maior din armată și contr-amiral în flota militară. Obținea adresarea de – „Excelența voastră”.

⁵ Владимир Тарнакин, Татьяна Соловьева, *Бессарабские истории*. Историко-краеведческие журналистские расследования, Кишинэу: Pontos, 2011, сс. 170-171.

acasă cu onorurile cuvenite. După câteva încercări înapoi și încolo, a coborât după cal și, deodată, a căzut fără simțire pe trepte. Generalii l-au dus numaidecât înăuntru, l-au culcat pe divan, și, stropindu-l cu apă pe față, l-au deșteptat. Manuc a vrut să bea apă și a spus să i se ia sânge, dar, în acel moment, negăsindu-se acolo nici medicul său, nici cel al contelui, până să sosească un medic de la oraș, la ora opt din noapte și-a dat sufletul lui Dumnezeu, de față fiind atâția prinți. Așa s-a săvârșit din viață Manuc Bey¹.

Legendarul fruntaș armean a fost înmormântat în pridvorul Bisericii armenesti din centrul vechi al Chișinăului².

Așadar, în concluzie, constatăm că cercetarea vieții lui Manuc Bey înseamnă urmărirea nu numai a evoluțiilor politice și economice din Ruse (Rusciuc), București și Istanbul (Constantinopol), ci și a importantelor evenimente politice, diplomatice și sociale interne și externe care au avut loc în Imperiul Otoman la începutul secolului al XIX-lea³. Manuc Mirzaian avuse o poziție-cheie în ceea ce privește lupta diplomatică în cadrul genezei *Problemei basarabene*⁴, iar pentru o mai bună înțelegere a diferitelor aspecte ale evenimentelor care s-au derulat în timpul Războiului Ruso-Turc din 1806-1812 și a perioadei nemijlocit următoare după semnarea Păcii de la București, este necesar a fi examinată în detaliu, sub mai multe aspecte, viața și activitatea celebrului armean.

¹ Vezi: Alin Ion, *Cine a fost Manuc Bey, personajul-cheie al Păcii de la București din 1812*. Hanul celebru din Capitală îi poartă numele, https://adevarul.ro/locale/targu-jiu/cine-fost-manuc-bey-personajul-cheie-pacii-bucuresti-1812-hanul-c-celebru-capitala-poarta-numele-1_596bofa65ab6550cb82c5cbc/index.html (17.07.2017)

² Cf.: Vlad Mischevca, *Manuc Bey – personaj secret al culiselor Păcii de la București din 1812*, în „Limba Română. Revistă de știință și cultură,” nr. 2-3 (256-257), aprilie-iunie, 2020, pp. 244-258. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3865>

³ Cf.: Silvarț Malhasyan & Aysel Yıldız, *Bir rahibin kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın sarrafî Manuk Mirzayan Bey*, în „Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi”, Sayı III/1 – Temmuz, 2017, pp. 123-172.

⁴ Cf.: Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812*, prefață de Demir Dragnev, București: Editura Academiei Române, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2016. 368 p. (Colecția „Basarabica” 2) ; Idem, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău: Cartdidact, 2021, pp. 307-328.

***From the diplomatic backstage of signing the peace treaty in
Bucharest: the role of Manuc Bey***

One of the less researched actors of the events related to the Russo-Turkish War of 1806-1812, involved in the politico-diplomatic actions, who trafficked influence on the Russian-Ottoman negotiations was the influential and rich Armenian Manuc (Emanuel), known at the time as Manuc Bey (1769–1817). Originally known as a merchant of Armenian descent south of the Danube, he ended his career as a knight of the Order of St. Vladimir (3rd degree), Russian state counselor (equivalent to the rank of general), informant of Russian diplomacy, banker and landowner rich, with ambitious economic plans in Bessarabia. 36 He actively played his role as an intermediary in the secret peace negotiations between Russian and Ottoman diplomacy, being a useful agent for Russia in promoting influence peddling. During the Russo-Turkish War and until 1817, the year of his death, Manuc Bey carried out a multilateral, secret and complex activity of diplomacy, commercial affairs and politics, which made it difficult to identify his loyalties and ambitions.

Vlad MISCHEVCA,
doctor în istorie,
cercetător științific coordonator
Institutul de Istorie,
Ministerul Educației și Cercetării al
Republicii Moldova (MEC)
e-mail: *miskewka@yahoo.fr*